

A nemzetközi mint governmentálitás

Iver B. Neumann és Ole Jacob Sending

„A nemzetközi” mint governmentality

Absztrakt: A hagyományosan hatalomközpontú politikai elemzésben „a nemzetközi” (*the international*)¹ az államok rendszerének sajátossága: anarchikus tér, amely minőségileg különbözik az államon belüli viszonyoktól. A normaközpontú iskola ezzel szemben egyre inkább a közös értékek allokációjának terepeként értelmezi, mely rokonságot mutat más politikai terekkel. Az irodalom ilyen kettéválása mellett a hatalomelemzés privilegizálása azzal jár, hogy elveszítjük képességünket „a nemzetközi” rendszerszintű változásának vizsgálatára, míg a normákra fókuszálva feláldozzuk a hatalom tanulmányozását. Meglátásunk szerint „a nemzetközi” ma létező konceptualizálásai (Webertől eredve) Morgenthautól származnak, akinél a fogalom az államok közötti tér ideáltípusát jelentette. Tanulmányunk Mike Williams munkásságára építve kínálja a két tudós koncepcióinak új olvasatát. Morgenthau azzal, hogy „a politikait” ideáltipikus szféraként azonosítja, lehetővé teszi a konstruktivista jellegű társadalomelméleti megfigyeléseket is. Speciális ideáltípusa azonban, melyet a nemzetközi politikára alkotott, eredeti weberi szempontjai alapján frissítésre szorul. Azzal próbálunk eleget tenni ennek a kihívásnak, hogy Michel Foucault elméletéből merítve megalkotjuk „a nemzetközi” olyan értelmezését, amely azt a governmentality társadalmilag beágyazott terepeként fogja fel. Olyan (hatalmi viszonyok által meghatározott) struktúraként, amely támogatja a (kormányzati racionalitásként meghatározott) politikai uralom különböző, változó gyakorlatait, valamint ágenciákat (például politikai intézményeket) generál.

Kulcsszavak: governmentality, Foucault, nemzetközi

A cikk megjelenését a Budapesti Corvinus Egyetem támogatta.

1 A cikkben a „nemzetközi” a hagyományosan túl absztrakt, minőséget kifejező értelemben is hangsúlyosan megjelenik (hasonlóan Carl Schmitt „politikai” fogalmához). A félreértések elkerülése végett a szerzők által jelöltek túlmenően „a nemzetközi” minden olyan esetben idézőjelbe kerül, amikor absztrakt értelemben használja a szöveg. (A ford.)

Bevezetés²

Míg a nemzetközi kapcsolatok tudományának (NKT³) művelői körében a „realista” és „konstruktivista” kifejezések nem túlságosan elterjedtek, az NKT elméletét áttekintő munkák a terület feltérképezése során rutinszerűen alkalmazzák ezeket a fogalmakat. Ennek számos oka van, melyek egyike az lehet, hogy „a nemzetközit” a diszciplínát megalkotó fogalomként két fő értelemben használják. Míg a realisták az államok feletti döntőbíró hiányában a köztük kialakuló hatalmi versengésre, a konstruktivisták a normák terjedésének transznacionális folyamatára utalnak vele. Kiindulópontunk az az elégedetlenség, amelyet e kétféle konceptualizálás kapcsán érzünk. Világos, hogy a hatalomért folytatott harc „a nemzetközi” fogalmának középpontjában áll. Azonban az is legalább ennyire nyilvánvaló, hogy ezt a harcot a normákon keresztül kell megragadnunk. „A nemzetközi” olyan fogalmára van tehát szükségünk, mely egyesíti ezt a két alkotóelemet.

Az általunk kívánatosnak tartott fogalom megalkotásához történetileg közelítünk, és elsőként arra keressük a választ, hogy honnan ered ez a kétfajta konceptualizáció. Ahhoz, hogy az olyan összetett fogalmakat, mint a „nemzetközi (vagy transznacionális, vagy globális) politika” megértsük, először is azt kell szemügyre vennünk, hogy mi a közös, összekötő mozzanatuk (itt az, hogy a politika valamilyen változatról van szó), hogy aztán az ezt specifikáló melléknévre irányítsuk a figyelmünket (mely jelen esetben a politika eltérő színhegyeinek egyikére utal). Következésképpen annak a gondolkodónak a politikakoncepciójánál kell kezdenünk vizsgálatunkat, akire mind a realisták, mind a konstruktivisták gyakran hivatkoznak, ez pedig Max Weber. Számára a politika elsődrendűen küzdelem. A társadalmi lét minden szférájának olyan vonatkozása, mely általánosan jellemzi ezeket a szférákat. Weber politikaértelmezésének kulcsa, hogy ideáltipikus fogalmakat alkot. Miután kifejtettük, hogy ez mit is jelent, bemutatjuk majd, hogy a nemzetközi politika fogalmának kulcsfontosságú történeti konceptualizálása – amelyet Weber tanítványának, Hans Morgenthau-nak köszönhetünk – szintén ideáltipikus. Ez példásan megmutatkozik abban is, hogy központi szerepet tulajdonít a normákért folytatott küzdelemnek.

Mindamellett ezzel nem akarjuk azt a látszatot kelteni, hogy elegendő lenne csupán vizsgatérni „a nemzetközi” fogalmának morgenthau-i elképzeléséhez. A kortárs kihívásokra ez azért nem adhat választ, mert Morgenthau konceptualizációja, mint jeleztük, ideáltipikus jellegű. Mind Weber, mind Morgenthau szerint az ideáltipikus fogalmat bizonyos specifikus időben és térben létező dolgokból alkothatunk. A jelen nemzetközi (vagy inkább globális) politikájának anyaga azonban egész egyszerűen különbözik a nemzetközi politikai viszonyok Morgenthau idejében rendelkezésre álló anyagától. Ezért aztán a huszadik század közepének elemzésére kialakított fogalmat – „a nemzetközi” morgenthau-i ideáltipikus fogalmát – nem használhatjuk a jelen történéseinek elemzésére. Szükséges a korszerűsítése.

Forrás: The „International” as Governmentality. *Millennium: Journal of International Studies* 35(3): 677–701. Copyright © 2007, Sage. A fordítást az eredetivel egybevetette és lektorálta: Berger Viktor.

2 A cikk korábbi verzióit a Millennium 2006. október 21-től 22-ig tartó éves konferenciáján, a LSE-n, valamint a Norvég Külügyi Intézet, illetve a Dán Külügyi Intézet oslói közös éves szemináriumán, 2006. november 7-én adtuk elő. Szeretnénk megköszönni a résztvevőknek, különösen Fritz Kratochwilnek és Stefano Guzzininak hozzászólásait ezeken az alkalmakon, valamint Fredrik Engelstad, Patrick Jackson, Cecilie Basberg Neumann, Arild Underdal és Mike Williams írásos észrevételeit.

3 Angolul az *international relations* IR-ként való rövidítése sokkal elterjedtebb, mint hazánkban az NKT. (A ford.)

„A nemzetközi” morgenthauai ideáltípusának korszerűsítését Michel Foucault munkássága alapján próbáljuk elvégezni. Weberhez hasonlóan és Nietzsche követőjeként Foucault is alapvetően küzdelemléki értelmezi a politikát. Szintén Weberhez hasonlóan a politikát ő is a társadalmi lét minden szférájára kiterjesztve értelmezi. Morgenthauhoz hasonlóan valóban Foucault is heurisztikus eszközként kezeli a szférák elképzelését. Foucault kifejezetten olyan kormányzati racionalitás azonosítására törekszik, amely a társadalom minden elemét áthatja, azaz nem azt a racionalitást keresi, amely egy meghatározott szférát (gazdaság, jog, politika) jellemezne. Foucault maga nem koncentrált „a nemzetközire” (vagy globálisra), így analitikus szempontból megalapozatlan lenne elemzését ilyen irányban kiterjeszteni. Munkássága alapján így inkább azt feltételezzük, hogy „a nemzetközi” leírható olyan diskurzusként, melyben a liberális kormányzás normái egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert.

Foucault diskurzusai tipikusan a kormányzat programjai és a kormányzás tényleges gyakorlati között megfigyelhető eltéréseket tárják fel, melyek önállóan is érdemesek a vizsgálatra. Ha az ilyen elemzések elősegítése a cél, nem gondoljuk, hogy „a nemzetközi” újrafogalmazása kimerülhet egy ideáltípus aktualizálásában. El kell mozdulnunk „a nemzetközi” racionalizált fogalomként való értelmezésétől a diszkurzív értelmezés felé. Következésképpen az állítjuk, hogy „a nemzetközi” fogalmát – foucault-i terminussal élve – *governmentalitätsként*⁴ alkothatjuk újra.

A weberi ideáltípus

A politika kulcsfontosságú konceptualizálása – az NKT-n belül mindenképpen, de meglehetősen, hogy a társadalomelmélet területén általánosságban is – Max Weberrel szemben (Schmidt 1998), aki a normák feletti hatalmi harcot helyezte politikaértelmezése középpontjába; a hangsúly így a politika formális minőségére került. Következésként történeti gondolkodóként Weber visszautasította a tartalmi kérdések bármiféle univerzalizálását, célja mégis maximalista volt; a társadalmi lét különböző társadalmakat és időszakokat jellemző konfigurációiról kívánt számot adni, ami általánosítást kívánt. Weber azonban képes volt univerzalizálás nélkül általánosítani, mégpedig az ideáltípus módszertani innovációjának bevezetésével. A politikát például megragadhatjuk az uralom különböző ideáltípusain keresztül (tradicionális, karizmatikus, legális). Weber a szó szerinti értelemben vett politikára koncentrált, vagyis az egyes és a sokaság közötti kapcsolatok elrendezésére, ami Webernél egy körülhatárolt politikai intézményben (*polity*) normaallokáción keresztül valósul meg. Ez az értelmezés az ideáltípus módszertani innovációjával mégis minden társadalmi jelenségre alkalmazhatóvá vált, beleértve a politikai intézmények közötti kapcsolatokat is. Ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, egyik tanítványa még tovább ment, amikor „a nemzetközit” – messzire mutató következményekkel – az ideáltípus segítségével fogalmazta meg. Mivel a továbbiakban amellyel fogunk érvelni, hogy a nemzetközi kapcsolatok mai realitái Weber módszertani eszközét, az ideáltípust láthatólag kellő megalapozottság nélkül használják, levezetésünk kulcsfontosságú eleme, hogy lássuk, Weber pontosan mit értett a kifejezés alatt.

4 A foucault-i „governmentalitäts” (*gouvernementalité*) magyar fordításával kapcsolatban jelenleg nincs konszenzus a szakirodalomban. Jelen cikkben általában *governmentalitätsként* szerepel a kifejezés, amikor az eredeti szöveg *governmentalityt* használ, és kormányzati racionalitásként, amikor *governmental rationalityt*. (A ford.)

Weber az ideáltípus fogalmát a huszadik század elején, *A protestáns etikával* egyidőben született módszertani írásaiban alkotta meg (Weber 1982).⁵ A központi gondolatot posztumusz megjelent *Gazdaság és társadalom* című művében foglalta össze:

A típusalkotó tudományos szemlélet mármost úgy tudja a legjobban vizsgálni és a legáttekinthetőbben ábrázolni mindazt, ami irracionális, ami érzelmeiktől és indulatoktól függ a magatartásnak a cselekvést befolyásoló értelmi összefüggésében, ha minden ilyen dolgot a cselekvés megkonstruált, tisztán célracionális lefolyásától való „eltérésnek” tekint (...) egy politikai vagy katonai akció esetén is célszerű először megállapítani, hogy miként zajlott volna le a cselekvés az összes körülmények és a résztvevők minden szándékának ismeretében, valamint az eszközök szigorúan célracionális, az általuk érvényesnek tekintett tapasztalathoz igazodó megválasztása esetén. Csak ez teszi lehetővé, hogy az ettől való eltéréseket azután kauzálisan az eltéréseket kiváltó irracionalitásoknak tulajdonítsuk. A szigorúan célracionális cselekvés konstrukciója tehát evidens érthetősége és – a racionalitást tagadó – egyértelműsége folytán ezekben az esetekben mint típus („ideáltípus”) arra használható a szociológiában, hogy a reális, mindenféle irracionalitásoktól (érzések, indulatok, tévedések) által befolyásolt cselekvést a tisztán racionális viselkedés esetén várható folyamattól való „eltérésként” érthessük meg. Ezzel együtt szintén lehetővé válik a cselekvés különféle irracionális tényezők (mint az érzések és tévedések) általi befolyásoltságának megértése is, hiszen segítségével a tisztán racionálisként feltételezett cselekvéstől való eltéréssel is számolhatunk (Weber 1987).⁶

Meg kell jegyeznünk, hogy a racionalitás Weber szerint csak az analitikus modellekre, azaz tudományos célú és már megtörtént dolgokra fókuszáló modellekre vonatkozik, ellentétben az ún. népi modellekkel, a kategorizáció olyan modelljeivel, melyeket a társadalmi létben cselekvéseinkhez útmutatóként használhatunk. A tudományos racionalitás kérdése csak megtörtént dolgokkal kapcsolatban merülhet fel és kizárólag azok esetében, akik tudományos, analitikus modelleket használnak. Azonban akkor és ott, a társadalmi tények szintjén nem feltétlenül releváns. Weber szerint nagyon is valóságos „veszély”, hogy racionalizmust rendelünk hozzá a cselekvőkhöz, ha ideáltípusok segítségével végezzük az elemzést. Megfogalmazása szerint:

Ennyiben és csakis e módszertani célszerűség folytán „racionalista” a „megértő” szociológia módszere. Ezt az eljárást azonban természetesen nem szabad úgy fölfogni, mintha a szociológia valamiféle racionalista előítéllethez kötődne; csupán módszertani eszközökről van szó, nem pedig arról a meggyőződésről, amely szerint az életben csakugyan túlsúlyban vannak a racionális elemek. Arról ugyanis ez az eljárás semmit nem mond, hogy a valóságban mennyiben határozza meg a tényleges cselekvést a célok racionális mérlegelése, és mennyiben nem lehet szó ilyenről. (Ez még egyáltalán nem zárja ki, hogy fennáll a nem helyénvaló racionalista értelmezés veszélye. A tapasztalat sajnos amellettszól, hogy van ilyen veszély) (Weber 1987: 40).

Weber a koncepció kidolgozása során világosan kifejezésre juttatta ezt a problematikát. 1904-es, korszakalkotó esszéjében például megjegyzi: „a történelmi gondolkodás e szintéziseinek „definícióját” természetesen képtelenség volna a *genus proximum*, *differentia specifica* sémája szerint megadni” (Weber 1998: 50). Felfogásában a társadalomtudományos elemzés háromlépcsős folyamat. Először is meg kell próbálnunk megérteni a tanulmányozni kívánt emberek életvilágát. A normák és értékek egy olyan halmaza jelenti tehát a belépési pontot, amely

5 Lásd különösen a saját korábbi munkájához írt jegyzeteit (például Weber 1982: 160).

6 A magyar fordításból az utolsó mondat kimaradt, ez saját fordítás eredménye. (A ford.)

egy bizonyos csoport tekintetében, bizonyos térben és időben specifikus. Ezzel összhangban Weber *A protestáns etikát* úgy írja le, mint ami „szerény hozzájárulás lehet annak szemléltetésére, hogy az »eszmék« egyáltalán hogyan hatnak a történelemben” (Weber 1982: 115). *A Gazdaság és társadalomban* a fő csapás ugyanez marad, amikor azt írja: „minden artefaktum – pl. egy »gép« – csupán abból az értelemből kiindulva értelmezhető és érthető, amelyet az előállító és a felhasználó (alkalmasint igen eltérő célkitűzésű) emberi cselekvés kölcsönzött (vagy akart kölcsönözni) neki” (Weber 1987: 40).

Másodszor, az ideáltípusokat a kívülálló szempontjából – aminek szükségszerű értékmeghatározottságához Weber ragaszkodik – azonosíthatjuk. Két értékhalommal van tehát dolgunk: a megfigyeltével és a megfigyelőével. Weber szerint egy fenomenológiai elemzési séma teszi lehetővé e kettő összefésülését: az elemző empátiára való emberi képessége miatt az interpretációkat bizonyos magától értetődőség jellemzi, ami egyaránt vonatkozik a cselekvési folyamatok mind racionális, mind irracionális interpretációira. Arra, hogy az elemző mégis képes felülemelkedni a tanulmányozott emberek népi modelljein, az ad magyarázatot – fejt ki a fenomenológusokkal vitatkozva –, hogy „a racionális cselekvés interpretatív felfogásának van egy további tulajdonsága: az *Eindeutigkeit*, melyet leginkább »egyértelműségként« vagy »félreérthetlenségként« lehetne fordítani” (Muse 1991: 259). Fontos, hogy Weber mindvégig következetesen hangsúlyozta az ideáltípusok és a konkrét történelmi tényállások közötti szükségszerű eltéréseket. Például hangsúlyozta, hogy az uralom ideáltípusai közül általában

egyik sem szokott történetileg valóban „tisztá” formában előfordulni (...) De az persze ekkor is igaz, hogy az uralom történetileg előforduló empirikus jelenségei nem szokták követni azt, „ami a nagy könyvben meg van írva”. A szociológiai tipológia (...) [bizonyos] előny[öke]t nyújt az empirikus történelmi munkáknak (...), ami nem lebecsülendő (Weber 1987: 224).

Az ideáltípus tehát nem a jelentés és cselekvés tanulmányozását volt hivatott helyettesíteni. Ellenkezőleg: rendszerezte a kutatási területet egy olyan alapvonal meghúzásával, melynek viszonylatában a ténylegesen bekövetkező cselekvés elemezhetővé vált. Az ideáltípus megalkotása úgyszintén nem jelentette az elemzés végső állomását sem, a harmadik és egyben utolsó lépés ugyanis pont az volt, hogy az empirikus anyagra való alkalmazásával tényeket generáljunk. Némi anakronizmussal ezeket a lépéseket hermeneutikának, stilizációnak és elemzésnek is nevezhetnénk.

Weber annak ellenére talált kettős fogadtatásra⁷ (Ringer 1997), hogy az ideáltípusra helyezett módszertani hangsúly megértésre fókuszáló episztemológiával párosult munkásságában (Jackson 2008). Szempontunkból itt az a legfőbb probléma, hogy néhány weberianus, akik egyetemes érvényességre vágytak, az idők során elhomályosították azt, amit maga Weber hangsúlyozott, hogy az ideáltípus-elemzés történelmileg specifikus jellegű. Gyakran hasonló értelmezések sorsára jutottak Weber tanítványai. A weberianus Hans Morgenthau fogadtatása egyike ezen eseteknek.

7 A számos olvasatra való nyitottság valószínűleg előfeltétele annak, hogy egy gondolkodó klasszikussá váljon, hiszen enélkül a szövegek nem bírnának azzal az ellentmondásos fogadtatással, mely a jelen példához hasonlóan garantálja státuszukat. Jóllehet további párhuzamokat is vonhatunk a társadalomtudományos gondolkodás alapítóival; kauzális vs. funkcionális magyarázatok Durkheimnél, voluntarisztikus vs. materialisztikus magyarázatok Marxnál stb.

Morgenthau weberi konceptualizációja: „a nemzetközi” mint ideáltípus

A politikai realizmus modern akadémiai hagyományában senki csillaga nem ragyog fényesebben – talán E. H. Carr kivételével –, mint Hans Morgenthaué. A második világháború utáni Egyesült Államokban Morgenthau szerepe kulcsfontosságú volt „a nemzetközi” koncepciójának megalkotásában. Értelmezése utóbb mind a tudományos, mind a külpolitika-formáló körökben ortodoxiává vált – amivel egyaránt nyert pozitív és negatív megerősítést; minden új, eltérő elgondolás Morgenthau koncepcióját támadta, ezzel is hozzájárultak ahhoz, hogy a koncepció kulcsfontosságúvá vált.⁸ Ő volt továbbá, ahogy Guzzini is megjegyzi, „azon kevesek egyike, akik megalapozták és meghatározták a hatalom és politika fogalmait” (Guzzini 1998: 26). Így, legalábbis ami a tudástermelést illeti, a politika és „a nemzetközi” morgenthauai értelmezése továbbra is kulcsfontosságú.

Morgenthau eleinte a két háború közti Németország, majd az amerikai hidegháborús száműzetés kontextusában alkotott. A prioritást így számára az jelentette, hogy megmentse a politika sajátosságát, ami több az erőszakalkalmazásnál, illetve jelentős mértékben különbözik is attól. A liberális demokrácia akkori ellenpontjai, a német náciizmus és a szovjet kommunizmus a politika olyan értelmezéseit támogatták, melyek a közösségek etnikai, illetőleg osztálytisztaságát helyezték a középpontba, azt hangsúlyozva ezzel, hogy a politika nem a weberi értelemben önálló szféra, hanem a társadalmi lét különböző változatainak egy aspektusa. Ebben a képletben, ahogy azt Carl Schmitt is összefoglalta, a nemzetközi politika sajátossága a mi és ők közti distinkció fontosságának fenntartása.

Ahogy arra Mike Williams egy fontos munkájában nemrégiben rámutatott (2004), Morgenthau ezzel a nézettel szemben, mely a politikát átfogóan a tartalma szerint (barát/ellenség) határozta meg, kitartott amellett, hogy a politika az értékek és akaratok meghatározásáért folytatott küzdelem szférája, s hogy a társadalmi lét szféráit el kell választani egymástól, viszont minden egyes szféra fontos marad. Számára a politikait intenzitásbeli és nem tartalmi kérdések határozzák meg (vö. Koskenniemi 2004). Mesteréhez, Weberhez hasonlóan tehát Morgenthaunál is a társadalmi lét általános vonása a politika, mely *minden szférában* megtalálható. Morgenthaut azonban nyugtalanította ez a schmitti értelmezés, mivel a politikának ez a meghatározása nemcsak Schmitt elemzésének alapját jelentette, hanem ez a felfogás jellemezte a korszak minden totalitárius ideológiáját is (kommunizmus, fasizmus, náciizmus). Morgenthau átfogó projektje – a második világháború előtt és azután – az volt, hogy a politikának olyan értelmezését nyújtsa, mely a társadalom egyes részeit viszonylagosan érintetlenül hagyja és teret enged a megfontolásnak. A *Politics Among Nations* megírásakor így „a politikai” koncepcióját egy ideáltipikus, félautonóm szférára korlátozta. Ennek eredményeképpen figyelhető meg nála a feszültség egyfelől „a társadalmi” egészéhez tartozó hatalom mint intenzitás, másfelől a hatalom mint egy bizonyos társadalmi szférához (a politikaihoz) tartozó minőség elgondolása között. Morgenthau az utóbbit részesítette előnyben.

Döntő fontosságú, hogy kifejezetten azt a konceptualizációt preferálta, amely úgy tekint a hatalomra, mint ami egy bizonyos szférához tartozik, illetve hogy *analitikus* megfontolásból e szféra egy sajátos részletére fókuszált, nevezetesen „a nemzetközire”. Mike Williams meggyőzően mutatta be, hogy Morgenthau hogyan merített a weberi ideáltípus koncepciójából, hogy számot adhasson nemcsak a politika, de az ő megfogalmazása szerint a nemzetek

⁸ A versenytársak között voltak különféle békekutatók, feltörekvő posztstrukturalisták, mint Richard Ashley (1981), és természetesen konstruktivisták is.

– melyeket ma nemzetállamoknak hívunk – közti politika, azaz „a nemzetközi” sajátosságáról is (Williams 2004). Mi több, Weber nyomdokain járva, módszertani szempontból ragaszkodott az ideáltípusok szférák elképzeléséhez: „Minden szféra szükséges a teljes emberi élethez, és nem lenne célravezető egyetemessé tenni egyetlen szféra kívánalmait minden szféra számára” (Williams 2004: 643). Mint már jeleztük, Weber ideáltípusának lényege az volt, hogy csak egy bizonyos történelmi helyzetről képes számot adni. Morgenthau hasonlóan határozottan jelölte ki elemzésének érvényességi területét: annak a korszaknak a világát, melyben alkotott. Más korszakokban máshogy fest a nemzetközi politika. Megfogalmazása szerint

A politikai cselekvést meghatározó érdek a történelem egy bizonyos korszakában *attól a politikai és kulturális kontextustól függ, melynek keretében a külpolitikát kialakítják*. A nemzetek [azaz az államok] által elért cél felölelik a célok teljes skáláját, melyet bármely állam valaha is kitűzött vagy a jövőben lehetőség szerint ki fog tűzni (Morgenthau 1967: 9; lásd még: Williams 2004: 638).⁹

Míg Webert hagyományosan „politikai realistaként” emlegetik, írásai a hatalomnak egy jóval szélesebb és társadalmilag beágyazottabb felfogását képviselik, mint amit általában a realizmushoz kapcsolunk. Ahogy arra Hobson és Seabrooke felhívta a figyelmet, Weber szerint azok az államok, „melyek teljesen függetlenek a társadalomtól, gyengék és nem hatékonyak – nem erősek – és mindenekelőtt veszélyesek a nemzetközi társadalom újratermelődésére nézve” (Hobson és Seabrooke 2001). A hatalom tehát mind Weber, mind Morgenthau számára határozottan bizonyos értékorientációkban gyökerezik, a hatalmi erőforrások pedig kulturálisan specifikusak (ellentétben azzal az elképzeléssel, hogy materiálisan egyetemesen adottak lennének). A hatalomnak mind eredete, mind működése szorosan kapcsolódik a szociokulturális kontextushoz (Hobson és Seabrooke 2001; Owen 1997; Williams 2004: 4).

Morgenthau megfigyelésainak gyökerei mélyre nyúlnak a tágran értelmezett történelmi és jogszociológiai hagyományban, Weber ideáltípusának morgenthau alkalmazása pedig példaértékű. Ez alól az sem kivétel, ahogy „a nemzetközit” kezeli: az ideáltípus következetes alkalmazásával határolta le külön szakterületként. Érdekes azonban megjegyezni, hogy Morgenthau egyre inkább kizárta a *Verstehen* (megértés) hermeneutikai aspektusát saját megközelítéséből. Guzzini meggyőzően magyarázza ezt az egyetemes törvényszerűségek megalkotása irányába való eltolódást a hidegháború fokozódásával (1998: 29–30; 198).¹⁰ Mivel napjaink NKT-vitáiban az egyik vízvonalzó épp az, hogy a normákra kauzálisan ható társadalmi erőkként tekintenek-e, nem csoda, hogy Weber munkásságát nemcsak napjaink hatalmat a középpontba állító NKT-tudósai érzik magukénak, de azok is, akik a tágran értelmezett hermeneutikai hagyományban tevékenykednek.¹¹

9 Kiemelés: IBN és OJS

10 Világos, hogy a chicagói iskola befolyása Morgenthaurra ennek egy további tényezője volt.

11 Jegyezzük meg például, mennyire központi téma ez annál a két szerzőnél, akik napjainkban a normákhoz kapcsolódó munkákat javarészt inspirálják, nevezetesen Habermasnál és Giddensnél. A weberi ideáltípus alább kifejtett foucault-i kritikájának vonatkozásában érdemes megjegyeznünk, hogy bár Giddens is nagyra tartja Weber történelmi munkásságát, elutasító annak módszertani hatókörét illetően. A *protestáns etikához* fűzött bevezetőjében például azt írja, hogy más, világvallásokkal foglalkozó tanulmányokhoz hasonlóan ennek is „az volt a szándéka, hogy megvizsgálja a kultúra racionalizálásának szerteágazó módjait, és megkísérelje kijelölni ennek a szerteágazottságnak a jelentőségét a társadalmi-gazdasági fejlődésre nézve”. „Az absztrakt módszer szintjén” – állítja Giddens – „Weber nem tudta összeegyeztetni azt a sokféle szálát, melyek összekötésével próbálkozott; szintetizáló erőfeszítései azonban megeremtették a történelem tanulmányozásának egy jellegzetes stílusát (Giddens 1976: 5, 2).

Hatalom és norma: „a nemzetközi” két versengő konceptualizálása

A Webernél tetten érhető feszültséget *mutatis mutandis* újra felfedezhetjük napjaink NKT elméletében. T. S. Eliot egyszer azt mondta, az emberek gyakran kérdezik tőle, miért is olvassuk a régi mestereket, amikor annyival többet tudunk náluk. Azt válaszolta, hogy mindazt, amit tudunk, nekik köszönhetjük, s így olvasásukkal nemcsak azt érthetjük meg, hogy honnan jövünk, de azt is, hogy kik vagyunk. Egyetértünk: nem az a kérdés, hogy az NKT része-e a társadalomtudományoknak általánosságban – bár az –, sokkal inkább, hogy mennyire vagyunk reflektívek ezzel a ténnyel kapcsolatban. Egyeseknek „a nemzetközi” továbbra is az államok rendszerét jelenti: anarchikus tér, mely minőségileg különbözik az állam belső viszonyaitól. Másoknak a politika más területeihez hasonlóan egyre növekvő mértékben a közös normák terepe.

Hatalom, nem változás

A hatalom hagyományos elemzői számára a nemzetközi térben folytatott politika a konfliktusról és az állam szintjén jelentkező feszültségekről szól. A hatalmi harc eredetét vagy az *animus dominandi* jellegű emberi természetben vagy a félelemben, esetleg e kettő keverékében kereshetjük. Az állam saját területén kordában tarthatja ezeket a küzdelmeket, de az államok közti viszonyoknak, szuverén hiányában, az önsegélyen kell alapulniuk. Az uralom implementálása valóban fogós kérdés, végtére is nem létezik olyan közös nevező, amelynek alapján felmérhetnénk, mi a helyes és helytelen az államközi viszonyokban. Így az, hogy milyen rendet kellene implementálni, továbbra is eldöntetlen kérdés: jog áll joggal szemben. Ennek eredményeképpen az, hogy ki, mit, mikor, hogyan és hol kap, örökkévaló küzdelem tárgya; a katonai erő kiterjesztett alkalmazásának lehetősége pedig soha nincs túl távol. Stefano Guzzini például a következőképpen általánosít a hagyományos hatalomelmélettel foglalkozók egy csoportjával kapcsolatban:

A realisták a politikai szférát a hatalom és autoritás viszonyai mentén definiálják. Egyének, csoportok és nemzetek küzdenek a hatalomért, amelyet a kényszerítés eszközei felett gyakorolt kontrollként, illetve a legitimitáson alapuló uralmi viszonyokként értelmeznek. A történelem véget nem érő ciklusokat követ, és nincs katarzis, mely véget vethetne az állandó harcoknak (Guzzini 1998: 24).

Persze megállapíthatunk néhány olyan tényezőt, amelyek látszólag átalakíthatják, vagy akár mérsékelhetik a hatalmi harcot. Ilyen lehet a nagyhatalmi koncert¹², egy másik a konszenzus egy lazább, az interakciók eljárási szabályaira vonatkozó formája (a szuverenitás kölcsönös elismerése vagy a diplomácia, illetve a nemzetközi jog speciális gyakorlatai), megint másik egy bizonyos terület szabályozására létrehozott rezsim (Bull 1997; Kissinger 1957; Krasner 1982). Végül azonban ezek a megoldások sem bizonyulnak stabilabbnak az ágyúcsöveket békeidőben borító pókhálónál. Amint elsütik az ágyút, szertefoszlanak. Elemzésünk

12 A 19. század elején az európai nagyhatalmak által kialakított laza, ám számottevő stabilitást nyújtó együttműködési-ellensúlyozási rendszert nevezik „koncertnek” (A ford.)

szempontjából nem szükséges tovább katalogizálni a hatalomelméleti gondolkodókat; a lényeg, hogy számukra a hatalom elsőbbséget élvez a változással szemben, a hatalmi viszonyokban bekövetkező, a normák változására visszavezethető változást pedig rendszerint zárójelbe teszik.

Kétségtelen, hogy időn és kultúrákon átívelő perspektívában helytállónak tűnhet a megfigyelés, mely szerint az intenzív hatalmi harcok központi helyet foglalnak el a politikában. Azonban az is empirikus tény, hogy az egymással harcoló politikai egységek (*polity*) típusukat tekintve különbözőek (Ferguson és Mansbach 1996). Eltérnek abból a szempontból is, hogy milyen szorosan szöttek a kapcsolataik (még ha csak az államokról van is szó, az állam és társadalom viszonyában komoly különbségek mutatkoznak), illetve hogy mennyire tekinthetők társadalmilag elkülönült egységeknek.¹³ Egyetértünk, és konklúzióinkban egy alternatív strukturális perspektívát javasolunk annak megértéséhez, hogy a globális politika miként generálhat ágenciákat. A realizmussal kapcsolatban elsődlegesen azt vetnénk fel problémaként, hogy eltántoríthat az empirikus kutatástól. Azáltal, hogy a folyamatos és alapvetően homogén politikai küzdelem elképzeléséből indul ki, gátolja azokat a vizsgálódásokat, amelyek a társadalmi lét különféle (például nemzetközi) szintjein zajló partikuláris politikai küzdelmek és gyakorlatok összetételére irányulnának.

Arra szeretnénk rávilágítani, hogy ezt a szerencsétlen tendenciát az magyarázza, hogy a hatalomelmélet kortárs gondolkodói nem szentelnek elég figyelmet Weber intelmének, mely szerint az ideáltípus nem mosható össze a ténylegesen létező történelmi konstellációval, beleértve a vonatkozó szintek elemzését is. A szintek konstellációjuk változnak, így „a nemzetközi” csupán egy a lehetőségek közül. Sem Webernél, sem Morgenthau-nál – akik mindketten hangsúlyozták „a nemzetközi” történelmileg kontingens jellegét – nem találunk példát a létező szintek és a köztük lévő kapcsolatok vissza-, előre-, valamint kultúrákat átívelő kivetítésére ama feltételezés alapján, hogy létezik egy a hatalmi harc által meghatározott, időtlen nemzetközi tér. Könnyen megfigyelhetjük, ahogy ez a hiba testet ölt Morgenthau késői munkáiban: a megértés elmarad, a társadalmi lét egy aspektusaként felfogott jelentés és az ebből következő, történelemre érzékeny elemzés fontossága elfelejtődik – ami pontosan az a hiba, melynek elkövetésétől Weber kifejezetten és ismételtén óva intette az elemzőket.¹⁴

Ez többek között azt is jelenti, hogy a hagyományos hatalomelemzés nem nyújt olyan perspektívát, amelynek alapján a rendszerszintű változást tárgyalhatnánk. Ahhoz, hogy ezt megtehesük, „a nemzetközi” olyan konceptualizálására van szükség, amely megtartja a hatalmi harcról mint a politika „védjegyeről” kialakított szofisztikált realista elképzelést, ugyanakkor társadalmilag beágyazott a vizsgált környezetbe (ilyen volt a maga idejében Weber és Morgenthau értelmezése is). A társadalmi beágyazottság normák formájában az elmúlt évtizedek számos különböző NKT tudósának központi témája volt (Sterling-Folker 2000). Most azt vizsgáljuk meg, hogy „a nemzetközi” jelenleg is zajló átalakulásának normal alapú megközelítésében megvan-e az, ami szerintünk szükséges a vizsgálathoz.

13 Az úgynevezett neorealista egyik ismert kritikája például arra vonatkozik, hogy a struktúra (az államrendszer) vajon hogyan generál ágenciákat (vagyis „egységeket”, *ipso facto* államokat) (Ruggie 1983).

14 Természetesen a kortárs realista ragaszkodhatnak az időtlen tér elképzeléséhez anélkül is, hogy Weber vagy Morgenthau tekintélyére apellálnának; ez idáig elsősorban a genealógia kérdését vitattuk meg, nem pedig az igazságot.

Változás, nem hatalom

A kortárs elmélet javarésze számára kulcsfontosságú követelmény, hogy „a társadalmi” bele kell foglalni a globális politika elemzésébe (lásd Ruggie 1998: 856). A társadalmi „olyan világ, melyet mi magunk alkotunk” (Onuf 1989), így fontos feltárni a „konstituált társadalmi tények”, valamint a „képzetalkotó tényezők (*ideational factors*) konstitutív szerepének” (Wendt 1999) előállítását, tartalmát és hatásait. Az elmélet egy mára meglehetősen dominánssá vált ága (Fearon és Wendt 2002) elsősorban a normákra fókuszál, amelyeket az interszjektíven elismert képzetalkotó tényezők sajátos fajtájaként, „társadalmi tényekként” értelmez, melyek felett más elméletek feltűnő módon elsiklottak. Számukra a normák jelentik a legfontosabb „független változót”, amelyeket az államok érdekeiben és identitásában, valamint a nemzetközi politikákban és intézményekben beálló változások tanulmányozásához használnak (Finnemore 1996; Gurowitz 1999; Katzenstein 1996). Elemzők emellett azt is részletesen leírták, hogy az államok hogyan szocializálódnak az EU-ban és hasonló politikai közösségekben azáltal, hogy a viselkedésüket irányító új normákat tesznek magukévá (Finnemore és Sikkink 1998; Rieker 2006; Zürn és Checkel 2005). Adler szerint „a normák alkotják a társadalmi identitásokat és adják meg a nemzeti érdekek tartalmát és jelentését” (2002: 103).

Ezek a gondolkodók „a nemzetközi” egy egyre liberálisabb és társadalmilag egyre inkább beágyazott térként festik le: a (liberális) normák erőteljesen formálják az aktorok identitásait és érdekeit, ezáltal pedig meghaladjuk „a nemzetközi” anarchiáját: az államok identitásait és érdekeit mindinkább a közös nemzetközi normák alakítják, amivel egy a demokrácia, az emberi jogok, a joguralom, valamint a piacgazdaság normáiból álló liberális politikai teret hoznak létre.¹⁵ E gyenge konstruktivisták számára úgy válik „a nemzetközi” fokozatosan egyre „sűrűbbé”, ahogyan az államok identitásait, érdekeit és cselekvéseit egyre növekvő mértékben a liberális normák alakítják.¹⁶

Míg „a nemzetközi” egyre sűrűbbé és orientációjában egyre liberálisabbá válásával egyetértünk – mely folyamatban az érdekképviseleti hálózatok és nemzetközi szervezetek a liberális irányultságú normák és a jó gyakorlatok támogatásával kulcsszerepet játszanak (Barnett és Finnemore 2004; Park 2006) –, mégis kritikusan kell viszonyulnunk ezekhez a nézetekhez: a politikának és hatalomnak ugyanis feltűnően gyenge fogalmát használják. Másképp fogalmazva, azzal, hogy figyelmen kívül hagyják, illetve eljelentéktelenítik a hatalmi kérdéseket, keveset árulnak el magáról a politikáról. Ahogy Stefano Guzzini megjegyezte:

Mivel összefüggésben áll a „lehetséges művészetével”, a hatalom felmerülése bizonyos ügyekkel kapcsolatban egyúttal azt is jelenti, hogy „másképpen is csinálhattuk volna.” (...) a hatalom egy ügyhöz kapcsolása egyúttal megnöveli a politikai igazolás, illetve cselekvés vagy nem cselekvés jelentőségét is (Guzzini 2005: 497).

15 Ahogy azt Stefano Guzzini (2005) és Alexander Wendt (1999) is demonstrálta, ezek a megközelítések számot adhatnak a különböző világrendek tartalmáról és változásairól. Wendt ezeket az ideáltipikus világrendeket, illetve „a nemzetközi” különböző felfogásait hobbesi, locke-i és kanti kultúrákként foglalja össze. Lásd még: Checkel (2001); Gurowitz (1999); Risse, Ropp és Sikkink (1999); Risse (2000); Zürn és Checkel (2005).

16 Eszerint a nemzetközi tér meghatározása nagyrészt hasonló ahhoz, amit a nemzetközi jog alapítóinál láthatunk. Tanulmányának a *The Flight from Politics* című fejezetében Koskenniemi amellett érvel, hogy „Emmeric de Vattel *Droit des gens*-jének (1758) publikálása óta a jogászok azt feltételezve írnak a nemzetközi kérdésekről, mintha a felvilágosodás liberális elvei, és logikus folyományuk a joguralom, kiterjesztők és alkalmazhatók lennének a nemzetközi társadalom megszervezésére éppen úgy, ahogyan az a hagyományos értelemben vett társadalmak esetében történt” (Koskenniemi 1990: 4). A konstruktivista elmélet – legalábbis annak mérsékelt (amerikai) verziója – a nemzetközi tér hasonló elképzelését nyújtja.

Ha az érdekek és identitások konvergenciájáért felelős normák „hatalmáról” beszélünk a nemzetközi térben, az azt feltételezi, hogy a hatalomról tisztán racionálisan gondolkodunk: mintha a hatalom nem lenne más, mint a normák kauzális hatékonysága az államok érdekeinek és viselkedésének átalakításában, ami a „társadalmi tanulás”, „megfontolás”, „meggyőzés” és hasonló folyamatok során megy végbe.

Egyszóval, az NKT mai állása szerint a hatalom privilegizálása a változás vizsgálatának ellehetetlenüléséhez, míg a változás (mint a normák változása) privilegizálása a hatalom fontosságának figyelmen kívül hagyásához vezet. A középpontban tehát a politika e két elméleti megközelítésbe ágyazott koncepciója áll. A hatalom hagyományos elemzői számára a nemzetközi térben folytatott politika az államok szintjén jelentkező konfliktusokról és feszültségekről szól, melyeket a materiális érdekek és erőforrások vezérelnek. A normaközpontú elemzők ezzel szemben – miközben kiemelik a tanulást, megfontolást és meggyőzést, mint a normák által vezérelt változás mozgatórugóit – megfosztják a világpolitikát a feszültségektől és konfliktusoktól.

Meglátásunk szerint „a nemzetközi” változó tartalmának megragadásához olyan politika-koncepcióra van szükség, amely érzékeny a történelemre: amely elismeri azt, hogy a politika hatalmi harc és azt, hogy különböző korszakokban ez a harc más-más formát ölt. Olyanra, ami megtartja a realizmus hatalmi-politikai fókuszát, mégis elismeri a normákhoz hasonló képzetalkotó tényezők szerepét a világpolitika átalakulásában. Ahogy azt fent kifejtettük, Morgenthau realizmusa az emberi természet Freudban gyökerező felfogásán nyugszik, ami megnyitja az utat azon elképzelése felé, amely a politikát az intenzitás alapján gondolja el. Ezt a koncepciót Morgenthau a maga idejében a weimari köztársaság, a nemzetközi jog két háború közötti alakulása, valamint a második világháború utáni államrendszer értelmezéséhez használta (lásd még Koskenniemi 2004; Morgenthau 1940, 1967). Számára azonban messzemenőkig világos volt, hogy a politika kifejeződése, illetve logikája rendkívüli mértékben kontextuális – hogy az intézményi, kulturális és gazdasági struktúrák függvényében rengeteg *különböző formát* ölthet. Az, hogy Morgenthau a politikát olyan ideáltipikus térnek tekintette, amelyben a képzetalkotó tényezők kevés szerephez jutnak, *nem vezethet* arra a következtetésre, hogy a politika és hatalom ilyen elképzelésében nincs létjogosultsága a konstruktivista elméleteknél megismert szempontoknak. Ezt a történeti megközelítést követve most rávilágítunk arra, hogy miként építhető be ez a belátás „a nemzetközi” fogalmába.

Egy alternatív konceptualizáció: „a nemzetközi” mint governmentalitás

Joggal merülhet fel, hogy ha a kortárs globális politika kereteiben szemléljük, a külpolitika Morgenthau által vázolt „politikai és kulturális kontextusa” nagyban különbözik attól, mint amilyen Morgenthau idejében volt – a fent áttekintett konstruktivista kutatások hozzájárultak ennek demonstrálásához. Bár a hidegháború vége óta számos kísérlet történt arra, hogy megalkossák a végzetes ideológiai küzdelmek új diskurzusát, nem is beszélve az Egyesült Államok „terrorellenes háborújának” fontosságáról, elsősorban nem az ideológiai küzdelem határozza meg a jelen korszakot, hanem az, amit John Ruggie a transznacionális kapcsolatok folyamatos sűrűsödésének nevez. A nemzetközi szférájának társadalmi sűrűsége egyre nagyobb nyomást gyakorol „a nemzetközinek” arra a koncepciójára, mely a politikai szféra többihez viszonyított elszigeteltségét hangsúlyozza. Ez azonban nem jelenti az állami politika – vagy úgy általában a politika mint olyan – eltűnését, ahogyan azt a normaalapú

elmélet gyakran sugallja. Valóban hasznos lenne szisztematikusabban gondolkodni a politika és egyéb szférák (társadalmi, gazdasági, jogi) interpenetrációjáról, valamint arról, hogy a nemzetközi tér „sűrűsödése” hogyan képes átalakítani a politika logikáját és a hatalom működését. Például milyen implikációi vannak ama politika formájának és logikájának, amely egymásba fonja a nemzetközi jogot és a nemzetközi politikát? Az, hogy egyre több globális ügy „ölt jogi formát” (ahogy azt az élelmiszeripari szabványok vagy a szennyezési kvóták ügyének esetében láthatjuk), csökkenti a morgenthauai értelemben vett politika jelentőségét? Vagy a szférák ilyen interpenetrációja – ahogy azt a nemzetközi jog „politizációja” esetében láthatjuk – csupán azt változtatja meg, hogyan zajlik a politika (Goldstein és Martin 2000; Koskenniemi 2004; Reus-Smit 2004)?

Ahhoz, hogy „a nemzetközi” egy a hagyományosnál sűrűbb, de a politika és hatalom szerepét megtartó felfogását nyújthassuk, Michel Foucault felé fordulunk, aki a hatalom egy mélyen társadalmi felfogását nyújtja, mely ugyanakkor erős rokonságot mutat Morgenthauéval. Ahogy Mike Williams megjegyezte:

Morgenthau hatalom- és érdekértelmezésének legközelebbi analógiáit a leginkább Pierre Bourdieu és Michel Foucault a hatalom és a politika területét rendkívül szélesen értelmező társadalomelméletében találhatjuk, mintsem a politikának abban a szűk értelmezésében, melyet a bírálókat szerint a politikai realisták magukévá tettek (Williams 2004: 639).

Míg Williams meggyőzően azonosítja a Morgenthau és Foucault hatalomfelfogása közti intellektuális rokonságot, az, hogy elméleti koncepcióik elemei hogyan használhatók együtt, nyitott kérdés marad. Hogyan kapcsolhatjuk Morgenthau szikár definícióját Foucault tág hatalomfogalmához? Az egyik támpontot ehhez Morgenthau állam-társadalom kapcsolatokra vonatkozó nézetei jelentik. Míg a realizmust gyakran a diplomácia és a nagyhatalmi politizálás autonóm szférájának logikája mentén határozzák meg, addig Morgenthau nagyon is tanulságosan arról értekezik, hogy az állam-társadalom kapcsolatok megváltozása hogyan alakítja át a politika és a hatalom működését. Számára a tömegek nacionalizmusa azt jelenti, hogy a hatalom az elittől a tömegtársadalomhoz kerül. A modernitás meghatározó jegye („isten halála”) a társadalom szervezőelveinek neokantiánus megalapozását implikálja, ám ezek a szervezőelvek vagy alapértékek sem Weber, sem Morgenthau számára nem gyökerezhetnek transzcendentális értékekben: társadalmilag termelődnek, ami lehetővé teszi, hogy megváltoztassák, illetve vitassák őket. Ennek a fejleménynek jelentős hatása van a nemzetközi politika „logikájára”: mivel a legitimitásnak és az autoritásnak a társadalmat alkotó egyének jogaiban és preferenciáiban kell gyökereznie, az ez idáig a diplomáciával foglalkozó arisztokrácia közös nemzetközi szabályrendszerei bomlásnak indulnak. A kormányoknak a tömegdemokrácia feltételei mellett meg kell találniuk annak a módját, hogy *mind* a népet, *mind* a többi kormánnyal való kapcsolataikat a nép, illetve a „tömegek” nevében igazgassák. Eltolódás következik be, aminek következtében a szuverenitás alapjává a terület helyett egyre inkább a társadalom válik. Morgenthau számára ez a politika potenciálisan veszélyes aspektusainak az előtérbe kerülését jelenti, és ezért hangsúlyozza a weberi „felelősségetika”, valamint az államférfiúi körültekintés fontosságát, mint ami módot adhat a nacionalizmus potenciálisan destruktív elemeinek korlátozására.

Morgenthauanak az állam és társadalom közti viszonynak a politika és hatalom működésére gyakorolt hatásaival foglalkozó gondolataiban találhatjuk meg a kapcsolódási pontot Foucault-hoz. Ha Foucault elképzelését tekintjük viszonyítási pontnak a hatalom működése

szempontjából, mely szerint eltolódás következett be a „terület” koncepciójától a „társadalom” irányába, láthatóvá válik, hogy elemzési módjaik miként hozhatók összhangba egymással. Ami tehát Foucault-t Morgenthautól megkülönbözteti, az nem annyira az eltérő filozófiai pozíció,¹⁷ hanem inkább az államról alkotott elgondolása. Colin Gordon szerint Foucault mélysegesen szkeptikus ama törekvésekkel szemben, amelyek „a modern állam kormányzati cselekvéseit az állam esszenciális tulajdonságaiból és hajlamaiból vezetik le”. Ehelyett úgy véli, hogy „az állam intézményének természete [...] a *kormányzás gyakorlatait*” (Gordon 1991: 4). A hatalom működésének vizsgálatában a kezdőpontot tehát a gyakorlatok, és nem az intézmények jelentik. Foucault számára a „kormányzás művészete” az „ökonómia politikai gyakorlatba való bevezetéséről” szól:

Kormányozni egy államot így egyet fog jelenteni az ökonómia alkalmazásával, egy gazdaság létesítésével az állam egészének szintjén, ami a kontroll és megfigyelés olyan formáját jelenti minden egyes lakójának vagyona és viselkedése felett, mely hasonló a háztartása és javai felett örökös családfőéhez (Gordon 1991: 92).

A hatalmat itt magunk és mások irányításaként, a „cselekvésre ható cselekvésként” definiáljuk. David Owen szerint

Foucault számára a hatalom és etika viszonyai hozzák létre az akaratot (...) azaz a bizonyos képességekkel rendelkező ágenseket; következésképpen viselkedésünk bármilyen további irányítása, akár általunk, akár mások által csak saját cselekvési kapacitásaink viszonylatában folytatható (Owen 1997: 154).

Foucault ebben az értelemben mondja, hogy „a hatalmat kizárólag szabad szubjektumok felett lehet gyakorolni, és csakis amennyiben szabadok” (Foucault 1982: 790). A hatalom így a szabadság modalitásán keresztül működik. Társadalmi-politikai szinten a hatalom modalitásának azonosítása (kormányzásként) a politikai gazdaságtanon alapul. Ahogyan Adam Smith munkáiban megjelenik, a politikai gazdaságtan feloldja a tudás, a politikai gondolkodás és cselekvés egységét, ami a „rendészeti” (*police*)¹⁸ és az államtudományokat jellemzi. Utóbbiak abban az időben társultak a politikai rációhoz, amikor még a királyi udvar kiterjesztéseként, a területiség jegyében konceptualizálták a politikát. A politikai gazdaságtan új valóságot vezetett be, amihez az uralkodónak kapcsolódnia kellett, ez az új valóság pedig a társadalom volt. Colin Gordon úgy írta le elegánsan ennek implikációit, mint a kormányzott valóság újfajta tárgyasítását, aminek hatása a kormányzati ráció újrapozicionálása egy új, komplikált, nyitott és instabil politikai-episztemikus konfigurációban (Gordon 1991). Ez az „instabil politikai-episztemikus konfiguráció” az, ami egyesíti Foucault-t Morgenthauval: mindketten az autoritás stabil alapjának hiányával foglalkoztak, ami a modernitás egyik jellemzője.

Foucault a politikai uralom új racionalitását legáltalánosabb formájában liberalizmusként azonosítja – értve ezt inkább a kormányzás ethoszaként, illetve racionalitásaként, semmint történelmi korszakként vagy filozófiai doktrínaként. A politikai uralomnak ez az új racionalitása – lényegében a politika új terepe – a „társadalom” 18. század végi kibontakozására

17 Végtére is mindkettőjükre nagy hatással volt Nietzsche, vö. Hennis (1988: 146–162).

18 Fontos tudni, hogy Foucault fogalma egy tágabb összefüggést takar, mint a rendőrség, a rendőri intézkedés vagy akár a rendészet. A hatalom gyakorlásának egy sajátos módozatáról és logikájáról van itt szó, amely a társadalmi normák teljesülése érdekében aktívan beavatkozik. Ehhez természetesen kapcsolódnak különféle konkrét apparátusok is, a jelentés magját mégis ez a tágabb összefüggés körvonalazza. (A *ford.*)

épül: egy a territorialitástól és az állam eszközeitől különböző, azokon kívül létező entitásra. Innentől kezdve Foucault szerint a hatalom új modalitásáról beszélhetünk, amelyet „kormányzásként” definiált:

Amit ekkor felfedeztek – és ez egyike volt a 18. század végi politikai gondolkodás nagy felfedezéseinek –, az a társadalom elképzelése volt. Ez azt jelentette, hogy a kormányzatnak nem csupán egy területtel, birtokkal és az alattvalóival kell foglalkoznia; ennek a szférának saját törvényei, zavarai és erre vonatkozó mechanizmusai vannak. Ez az új valóság a társadalom (Foucault 1989: 261).

Tehát a politikai gondolkodásban és cselekvésben beállt fontos törés inspirálta annak meghatározását, amit ma a politika „kormányzati” koncepciójának nevezünk. Ez a törés először a „kormányzás művészetének” diskurzusában jelent meg a 16. századtól kezdődően, majd ennek intézményesítésében a késő 18. század forradalom utáni környezetében. A politikának azzal a specifikusan modern dimenziójával áll összefüggésben, amely akkor alakul ki, amikor a szuverén uralta „társadalom” immár önálló entitásként jelenik meg: az államtól minőségileg különbözőként, amelyet olyan egyének alkotnak, akiknek jogait és autonómiáját tiszteletben kell tartani, s akiknek viselkedésmintáit ismerni kell annak érdekében, hogy lehetséges legyen a hatékony kormányzás. A liberalizmus mint a hatalom világos logikája a „szabadságon keresztüli kormányzásról” szól (Hindess 2005: 403).

Lényegében tehát Foucault azt mondja, hogy a 16. század közepe óta a történelem hosszú folyamatában van egy olyan állandó tendencia, amelynek során a „kormányzás” mint a hatalom egy formája fokozatosan a hatalom egyéb módjainak (szuverenitás, fegyelmezés) *helyébe lép, illetve újraalakítja azokat*. Foucault ezt arra használja, hogy felhívjon a hatalom működésének, valamint a politika racionalitásának és tartalmának tanulmányozására – nem csupán a „normák”, hanem „a különböző kormányzati apparátusok egész sora kialakulásának” viszonylatában is, melyek a szabad és autonóm egyének cselekvéseinek előmozdítását, irányítását és alakítását célozzák (Gordon 1991: 102–03). Ennek ismeretében érthetjük meg, hogy Foucault miért fektetett oly nagy hangsúlyt az állami intézmények változásainak vizsgálatára: sokkal inkább a kormányzás gyakorlatait megváltoztató funkcióról van szó, mint fordítva.

Foucault számára tehát a liberalizmus a kormányzás bizonyos logikáját jelenti, a hatalom ama formáját, amely a modern társadalom sajátossága; indirekt módon működik azáltal, hogy a „viselkedés irányításán” és „kormányzati technikák” összességén keresztül autonóm és felelős egyéneket formál (Dean 1999; Rose 1999). Ez az, amit Barnett és Duvall más kontextusban „produktív hatalomnak” nevezett, amely a társadalmi kapcsolatokon keresztül működik, szabványokat alkot az egyének és csoportok számára az elfogadható, hatékony és legitim cselekvés megállapítására. Olyan hatalom, amely „mások lehetséges cselekvési terének strukturálására” (Foucault 1982: 790) szolgál. A hatalom kormányzati koncepciója pontosan itt válik hasznunkra „a nemzetközi” elemzésében. Ha a nemzetközi tér az emberi jogi normákról, piacgazdaságról, demokráciáról és joguralomról szóló liberális normák intézményesülése nyomán sűrűsödik, helyénvalónak tűnik, hogy e normák megjelenését alávessük egy governmentális olvasatnak. Hogyan közelíthető meg „a nemzetközi” egy ilyen elemzési keretben? Röviden ki kell térnünk a módszertani kérdésekre.

Módszertan: az ideáltípustól a diskurzusig és a kormányzás programjaiig

Míg Weber ideáltípusára támaszkodva Morgenthau a politikai szféra specifikusságát hangsúlyozta, Foucault azzal a nehézséggel küzdött, hogy a kormányzás gyakorlatait vizsgálva megtalálja „a politikait” a társadalmi lét minden szférájában. Foucault sajátját tulajdonképpen egy a Weberéhez hasonló intellektuális vállalkozásnak látta:

A kritikai gondolkodást kell kitűznünk célként, ami saját magunk ontológiájának formájában jelenik meg, az aktualitás ontológiájaként; Hegeltől a frankfurti iskoláig, Nietzschéig és Max Weberig a filozófiának ez a formája alapozta meg azt a fajta reflexiót, amelyen magam is dolgozni próbálok (Foucault 1984: 687–688).

Foucault mindazonáltal visszautasította a weberianus címkét, rámutatva, hogy az őt érdeklő probléma sokkal inkább az igazság termelése mint történelmileg specifikus vállalkozás, mintsem az emberi elme általános kategóriájaként felfogott racionalitás vizsgálata (1980: 26).¹⁹ Míg Weber (és rajta keresztül Morgenthau) az ideáltípusokat analitikusan kialakított koncepciókként látta, melyek célja, hogy kiszűrjék egy bizonyos társadalmi jelenség „logikáját” vagy „lényegét”, Foucault elhatárolódott attól, hogy ő maga ideáltípusokkal dolgozott volna. Ahogy egy interjúban hangsúlyozta:

Nem hiszem, hogy a Max Weberrel való összehasonlítása pontos. Sematikusan mondhatja, hogy az „ideáltípus” a történeti interpretáció kategóriája; a megértés struktúrája a történész számára, aki bizonyos tényállásokat akar egymáshoz illeszteni. Úgy teszi lehetővé egy „lényeg” újraértékelését (a kálvinizmusét vagy az államét vagy a kapitalista vállalkozását), hogy közben olyan általános elvekből indul ki, melyek egyáltalán nem voltak jelen azoknak az egyéneknek a gondolataiban, akik konkrét viselkedésének a megértése elvileg a célunk lenne (Foucault 1980: 27).

Foucault három különbségre hívja fel a figyelmet: módszertanilag megközelítése nem retrospektív értelmezés, hanem a kormányzásban ténylegesen használt programok olvasata. Ami az érvényességet illeti, az övé nem univerzalizáló antropológia, hanem annak elemzése, hogy az emberek hogyan vesznek részt saját maguk fegyelmzésében. Végül, az általa tanulmányozott diskurzusok távol állnak attól, hogy gond nélkül illeszkedjenek egy előzetesen kialakított modellbe, sőt: tipikusan a programok és gyakorlatok közti eltéréseket tárják fel, melyek saját jogukon érdemesek a vizsgálatra. Ez számunkra kulcsfontosságú, hiszen nem hiszszük, hogy „a nemzetközi” újrakonceptualizálása egyszerűen egy ideáltípus megújításának a kérdése kellene, hogy legyen – ahogy azt Morgenthau nemcsak lehetővé tette, de javasolta is. Továbbá szükség van elmozdulásra „a nemzetközi” racionalizált koncepcióként értelmezésétől egy diszkurzív értelmezés felé. Az elemzésnek ez a módja kifejezetten elrugaszkodik „a politikai”, „a gazdasági” és „a jogi” idealizált logikai modelljének Morgenthaunál látott meghatározásától. Utóbbi szerint a politikai realista „hatalomként meghatározott érdekekben, a közgazdász vagyongként meghatározott érdekekben; a jogász pedig a cselekvéseknek a jogi szabályokhoz való illeszkedésében gondolkodik” (Morgenthau 1967: 13). Az általunk javasolt megközelítés a kormányzás gyakorlatainak és programjainak miriádját vizsgálná

19 Ez elhibázott kritika volt Foucault részéről, hiszen ez valójában soha nem tartozott Weber céljai közé.

azzal a céllal, hogy *egy bizonyos szféra* (gazdasági, jogi, politikai) *racionalitása helyett a kormányzás racionalitását azonosítsa*. Ez a racionalitás az – beleértve a kapcsolódó konstitutív gyakorlatokat is –, amit úgy nevezhetünk, „a nemzetközi mint governmentális”. Módszer-tanilag ennek ki kell térnie meghatározott racionalitások lehetséges hatásainak vizsgálatára is, például arra, hogy az egyes racionalitások hogyan teszik lehetővé bizonyos fajta aktorok megjelenését. Amikor a governmentalitást helyezük a középpontba, nem azt állítjuk, hogy konkrét kimenetek magyarázatára leszünk képesek, hanem a konstituálás gondolatát arra korlátozzuk, ami bizonyos dolgokat lehetővé tesz. E perspektíva hozzáadott értéke, hogy kifejezetten hatalmi fókuszot vezet be az elemzésbe, a politikai logikát és racionalitást a hatalom egy bizonyos formájának kifejeződéseiként értelmezett konkrét gyakorlatokhoz kapcsolva.

Ennek a konceptualizációnak implicite megvannak a nyomai az NKT irodalmában. Laffey és Weldes (2005)²⁰ például leírják, hogy a napjaink világpolitikáját jellemző liberális (vagy neoliberális) kormányzási formáknak mennyire központi részét képezik a „rendszer-ti” gyakorlatok. Szerintük „a felvilágosodás progresszív mítoszai ellenére a liberális demokráciákban a politikai tiltakozással szembeni durva rendőri intézkedések [...] régóta a közélet meghatározó vonásai közé tartoznak az észak-atlanti régióban.” A Kereskedelmi Világszervezet, illetve a G7 elleni tüntetésekre utalva állítják, hogy „a demokratikus tiltakozás »bűncselekménnyé« válik” (Laffey és Weldes 2005: 77). A governmentális perspektívája továbbá rendszerszintre emeli az új normák világpolitikát formáló erejének tanulmányozását azzal, hogy az ezeket alátámasztó politikai racionalitáson keresztül feltárja a rendszert, amelyben a normák kialakulnak és elfogadottá válnak. Himadeep Muppidi beszédes elemzését adja Madeleine Albright válaszában, melyet a CBS riporterének kérdésére adott: megérték-e az Irak elleni szankciók annak fényében, hogy félmillió gyermek halálához vezettek? A válasz (hogy „megérték-e”) elemzése helyett Muppidi azokra a feltételekre kérdez rá, amelyek lehetővé tették a riporter számára, hogy egyáltalán feltegyen egy ilyen kérdést:

A kérdés az, hogy mi az, ami őt [Albrightot] olyasvalakivé teszi, aki képes erre elfogadható választ adni; egyáltalán mi az, ami elfogadhatóvá teszi őt egy civilizált társadalomban (...). Az, hogy egy ilyen döntést nem söpörnek le az asztalról mint morálisan elképzelhetlent vagy alapjaiban gyűlöletet – olyannyira elítélendőként, hogy magát a kérdést fel se lehessen tenni –, a gyarmati rend hatalmáról tanúskodik, mely folyamatosan megerősít egyes aktorokat, például az Egyesült Államokat, a gyarmati rend alanyaiként (Muppidi 2005: 281).

Annak forrását, hogy a kormányzás liberális formái hogyan segítik elő a hasonló mechanizmusok felemelkedését – melyek folytán egyes aktorok olyan pozícióhoz jutnak, amelyből ellentmondást nem tűrve megmondhatják, mi az elfogadható, legitim, hatékony stb. –, megtalálhatjuk magában a liberális projektben (Bially Mattern 2005). A John Meyer és társai által kidolgozott világtársadalom-megközelítés tanulságos lehet, mivel arra kérdez rá, hogy miért van az, hogy az államok (egyre növekvő mértékben) hasonló módon szerveződnek, illetve hogy miként alkotjuk meg az „aktorokhoz” vagy az „ágenciához” hasonló, adottnak vélt fogalmakat szociokulturális folyamatokban (Meyer és Jepperson 2000; Thomas et al. 1987). Meyer és Jepperson szerint például a modern, liberális ontológia, amely minden túlvilágiságtól megfosztja az ágenciát, és az „Emberré” mint egyedüli aktort tételezi, a második világháború óta olyan gyorsan terjedt el, hogy „a nemzetállami forma, ahol az egyének állampolgárok és

20 Vö. Bigo (2006); Huysmans (2006); Laffey és Weldes (2005: 77); Prozorov (2006).

a szervezetek komponensek, mára világszerte megtalálható” (Meyer és Jepperson 2000: 106). Szerintük „a modern rendszerben valójában az a meglepő, hogy a nyugati modellek milyen teljességgel képesek világszerte dominálni az egyének jogairól, az állam felelősségéről és szuverenitásáról, valamint a preferált szervezeti formákról folyó diskurzust.” „A nemzetközi” eme olvasata feltűnő hasonlóságokat mutat a liberális normák és intézmények globális terjedésének governmentalitásközpontú olvasatával, azzal a fontos különbséggel, hogy utóbbi, úgy gondoljuk, jobb fogódzót biztosít a hatalom relacionális aspektusaival kapcsolatban, melyeket a liberális normák és intézmények globális terjedése implikál (erre a későbbiekben visszatérünk). Az eddigieket összefoglalva, a governmentalitás elemzése expliciten hatalmi fókuszot visz a normák irodalmába azzal, hogy a (kormányzati) gyakorlatoknak azokat a típusait és technikáit elemzi, amelyek kitermelik az identitás és viselkedés elfogadható, legitim, hatékony stb. formáit. Ez igazodik Foucault tudományos projektjéhez, melynek kibontásához az NKT számos művelője már hozzákezdett (lásd Debrix 1999; Dillon 2001; Ferguson és Gupta 2002; Lipschutz 2005; Sending és Neumann 2006).

Governmentalitás a nemzetközi szférájában: a kategorizáció politikája

Foucault-t a politika „a társadalom kormányzásához használt gyakorlatok logikája vagy racionalitása” értelemben érdekelte. Szisztematikusan nem foglalkozott a nemzetközi politikával, és nem is dolgozta ki a politika fogalmát a maga hagyományos értelmében, azaz valamely társadalom szervezése és irányítása felett különböző aktorok között kialakult konfliktusként, illetve feszültségként. Foucault tulajdonképpen megkerüli a politika mint intenzitás rugalmas, morgenthau elképzelését. Mindketten Nietzschehez fordultak inspirációért elméleti munkáikban: Foucault Nietzsche elképzelését a hatalom akarásáról a történeti elemzés széles programjává alakította. A hatalom különböző típusainak tartalmára és hatásaira koncentrált, amelyek a kormányzás gyakorlataiban megtalálhatók. Morgenthau ezzel szemben Weber ideáltípusaira támaszkodva ugyanazt az elképzelést parszimóniával oltotta be.

Mindennek tudatában „a nemzetközi” liberális governmentalitásként felfogott elgondolása nem vehető át probléma nélkül Foucault írásaiból. El kell ismernünk a konfliktus, vita és ágencia szerepét a tekintetben, hogy a különböző társadalmak és aktorok hogyan határozzák meg önmagukat a liberális normák viszonylatában. Másképpen fogalmazva, „a nemzetközi” olyan politikai szféra, amelyet egyre inkább a liberális normák határoznak meg. Ez a folyamat, míg a kormányzás modalitását átalakítja, a Morgenthau által formálisan definiált politikát nem; inkább arról van szó, hogy a politika új formái egyre fontosabbakká válnak. Ezek egyikét a „kategorizációk politikájának” nevezhetjük. A kategorizációk központisága – mint a kormányzás programjainak előfeltétele – a liberalizmusban magában, az ember „lényegének” kétértelműségében gyökerezik. Helliwell és Hindess szerint:

Ha tudással bíró szubjektumként tekintünk rá, az embert az értelem és a percepció képessége alkotja meg, ami által, legalábbis elvben, képes az autonóm cselekvésre; míg a tudás tárgyaként felfogva külső erők és stimulusok eredményének tűnik. A liberális konstitucionalizmus retorikája által hivatkozott erények, a racionalitás és a morális autonómia egyrészt úgy tűnik, hogy az ember *lényegét* jelentik, másrészt pedig úgy, hogy *nagyon is partikuláris feltételek termékei* (Helliwell és Hindess 2002: 2).

A liberalizmuson belül tehát létezik egyfajta feltételesség és határozatlanság azzal kapcsolatban, hogy miként kategorizáljuk, azaz időben és térben hogyan kormányozzuk népeségek és egyének különböző típusait. A politikai ágenciához így hozzátartozik annak kialakítása, illetve eldöntése, hogy kit tekintünk saját maga kormányzására képesnek és kit nem. Helliwell és Hindess szerint például „a modern politikai gondolkodás rendszerint azt a nézetet képviseli, hogy míg létezik néhány olyan kontextus, amelyben az önkormányzás megfelelő hagyományai képesek gyökeret eresztetni, annál is több lehet, ahol viszont nem” (Helliwell és Hindess 2002: 2). Egy újabb cikkében Barry Hindess azt vizsgálja, hogy a liberális normák nemzetközi erősödése nyomán hogyan változott ez a kategorizáció. Itt érdemes kissé hosszabban idézni őt:

Míg a liberalizmus valaha a gyarmati alattvalók feletti indirekt uralom decentralizált despotizmusára támaszkodhatott, most azokat, akikről úgy gondolja, jelentékeny tökéletesítésre szorulnak, úgy kell kezelnie, mintha ők is, mint a nyugati államok polgárai, fel lennének ruházva „jogaik gyakorlásának mérsékelt képességével”. Az állampolgárok, gyarmati alattvalók és egyéb nem állampolgár „mások” közti régi birodalmi felosztások helyére az állampolgárság posztimperialis globalizációja és egy indirekt uralom lépett, melyben a gyarmatok helyett egy kevésbé direkt rendszer van érvényben, ahol a régi birodalmi területeket saját szuverén államaik kormányozzák. (...) Az indirekt uralom így a nemzeti és nemzetközi segélyprogramokon keresztül működik, segítve, támogatva és korlátozva a posztkoloniális államok viselkedését (Hindess 2005: 409).

Napjainkban a liberális normák sűrű hálózatáról beszélhetünk, amely alakítja az államok identitását és viselkedésmintáit. Úgy is felfoghatjuk ezt, mint a hatalom indirekt formáinak globális rendszerét, amelynek célja, hogy irányítsa, alakítsa és elősegítse államok és egyéb politikai intézmények, valamint egyének specifikus típusainak kialakulását. Viselkedési szabványokat alkot egyének, és intézményi modelleket a nemzetközi közösség számára, amelyeket a közösség minden rendes tagja implementál, illetve követ.

Konklúzió

Megtartva a politika mint hatalmi harc realista koncepcióját, kiszélesítettük a definíciót és megpróbáltuk pontosítani, hogy miként működik posztmodern feltételek mellett. Megtartva a politika mint a széleskörű gyakorlatokban megmutatkozó közös értelmezés konstruktivista koncepcióját, beoltottuk a nagyon is szükséges hatalmi és politikai fókuszszal. „A nemzetközi” ilyen konceptualizációjának pótolnia kell fő inspirációs forrásunk, Michel Foucault munkájának egy komoly hiányosságát is. Foucault maga sohasem tekintett a nemzetközi rendszerre olyan rendszerként, ahol kormányzati racionalitások működnek. Konceptualizációnk, mely „a nemzetközit” a governmentális társadalmilag beágyazott terpeként fogja fel, olyan (hatalmi viszonyok által meghatározott) struktúráként látja „a nemzetközit”, amely a (kormányzati racionalitásként meghatározott) politikai uralom különböző és változó gyakorlatait generálja. Egy ilyen konceptualizáció lehetővé teszi a globális politika jelenleg is zajló átalakulásával foglalkozó empirikus munka folytatását. Azzal, hogy a figyelmünket a renddel ellentétben a kormányzás racionalitásai felé fordítjuk, lehetővé válik, hogy máshogyan álljunk például a nemzetközi politikában való „egyensúlyozás” témájához is. A globális politika egyensúlyozási mechanizmusai így internális elemként tűnnek fel abban

a racionalításban, amelynek segítségével a hatalmat a kormányzati gyakorlatok specifikus formáinak kifejezésekként gyakorolják.

Végül szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy az itt javasolt elemzési módot tovább lehet fejleszteni a globális politika ágenciáinak kiérlelt strukturális olvasatává. E cikk írásának pillanatában Kenneth Waltz neorealista strukturális olvasata uralkodik a diszciplínában. Waltz központi gondolata, hogy a világpolitika anarchikus és önszegélyre épülő természetéből fakadóan a megjelenő egységek differenciálatlanok lesznek: mind államok, melyeket legfeljebb relatív cselekvési képességük alapján lehet megkülönböztetni. Ha azonban a világpolitika racionalitása nem az önszegélyé, hanem a kormányzaté, a megjelenő agenciák is különbözőek lesznek (vö. Ruggie 1983). Ott lesznek az államok, de más politikai intézmények is. Az államok így egybemosódnának az egyéb politikai ágenciákkal, úgy, mint transznacionális vállalatokkal és nem mint kormányzati szervezetekkel, valamint olyan újak is kifejlődhetnek, mint a szupranacionális szervezetek (például az Európai Unió) vagy a transznacionális hálózatok (például a Transparency International). A governmentális struktúráként való felfogása így olyan alapot teremthet, amelyből kiindulva empirikusan vizsgálhatjuk az agenciákat. A neorealista nézet talán túlságosan determinista, mivel úgy véli, hogy csak az államrendszer rendelkezik strukturális státusszal, az ágencia pedig kizárólag a relatív állami kapacitások kérdése. Ehelyett úgy vizsgálhatjuk a politikai intézmények formálódását, hogy miként viszonyulnak a kormányzás immár globális racionalitásához. „A nemzetközi” így e politikai intézmények közti kapcsolatok komplexumává válik, beágyazódik egy szélesebb liberális társadalmi rendbe. Ez megnöveli a világpolitika számára annak a specifikus hatalmi formának a jelentőségét, amely korábban elsősorban a társadalom más szintjein volt aktív: a governmentálisét.

Fordította Mendly Dorottya

Hivatkozott irodalom

- Adler, Emanuel (2002): Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates. In *Handbook of International Relations*. Walter Carlsnaes, Thomas Risse és Beth Simmons (szerk.). London: Sage, 95–118.
- Ashley, Richard (1981): Political Realism and Human Understanding. *International Studies Quarterly* 25(2): 204–36.
- Barnett, Michael és Martha Finnemore (2004): *Rules for the World*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bially Mattern, Janice (2005): *Ordering International Politics: Identity, Crisis and Representational Force*. Basingstoke: Palgrave.
- Bigo, Didier (2006): *Policing Insecurity Today*. Basingstoke: Palgrave.
- Bull, Hedley (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Checkel, Jeffrey (2001): Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization* 55(3): 553–588.
- Debrix, Francois (1999): Space Quest: Surveillance, Governance and the Panoptic Eye of the United Nations. *Alternatives* 24(3): 269–294.
- Dean, Mitchell (1999): *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Dillon, Michael (2001): Global Liberal Governance: Biopolitics, Security, and War. *Millennium* 30(1): 41–66.
- Fearon, James és Alexander Wendt (2002): Rationalism v. Constructivism: A Sceptical View. In *Handbook of International Relations*. Walter Carlsnaes, Thomas Risse és Beth Simmons (szerk.). London: Sage, 52–72.

- Ferguson, James és Akhil Gupta (2002): Spatializing States: Toward an Ethnography of Neoliberal Governmentality. *American Ethnologist* 29(4): 981–1002.
- Foucault, Yale H. és Richard W. Mansbach (1996): *Politics: Authority, Identities, and Change*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Finnemore, Martha (1996): *National Interests in International Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Finnemore, Martha és Kathryn Sikkink (1998): International Norms Dynamics and Political Change. *International Organization* 52(4): 887–917.
- Foucault, Michel (1980): Table ronde du 20 mai 1978. In *Dits et écrits (1980–1988), Volume IV*. Paris: Gallimard, 20–34.
- Foucault, Michel (1982): The Subject of Power. *Critical Inquiry* 8(4): 777–795.
- Foucault, Michel (1984): Qu'est-ce que les Lumières? In *Dits et écrits (1980–1988), Volume IV*. Paris: Gallimard, 679–688.
- Foucault, Michel (1989): An Ethics of Pleasure. In *Foucault Live (Interviews 1966–84)*. Sylvestre Lotringer (szerk.). New York: Semiotext, 257–277.
- Foucault, Michel (2000): The Subject and Power. In *Power: Essential Works of Foucault 1954–1984, Volume III*. James D. Faubion (szerk.). London: Penguin, 326–348.
- Giddens, Anthony (1976): Introduction. In Max Weber: *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Allen & Unwin, 1–12.
- Goldstein, Judith és Lisa Martin (2000): Legalization, Trade Liberalization, and Domestic Politics: A Cautionary Note. *International Organization* 54(3): 603–632.
- Gordon, Colin (1991): Governmental Rationality: An Introduction. In *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Graham Burchell, Colin Gordon és Peter Miller (szerk.). Chicago: Chicago University Press, 1–51.
- Gurowitz, Amy (1999): Mobilizing International Norms: Domestic Actors, Immigrants, and the Japanese State. *World Politics* 51(3): 413–445.
- Guzzini, Stefano (1998): *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. London: Routledge.
- Guzzini, Stefano (2005): The Concept of Power: A Conceptual Analysis. *Millennium: Journal of International Studies* 33(3): 495–522.
- Helliwell, Christine és Barry Hindess (2002): The Empire of Uniformity and the Government of Subject Peoples. *Cultural Values* 6(1): 139–152.
- Hennis, Wilhelm (1988): *Max Weber: Essays in Reconstruction*. London: Allen & Unwin.
- Hindess, Barry (2005): Politics as Government: Michel Foucault's Analysis of Political Reason. *Alternatives* 30(4): 389–413.
- Hobson, John M. és Leonard Seabrooke (2001): Reimagining Weber: Constructing International Society and the Social Balance of Power. *European Journal of International Relations* 7(2): 239–274.
- Huysmans, Jeff (2006): *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. London: Routledge.
- Jackson, Patrick Thaddeus (2008): Foregrounding Ontology: Dualism, Monism, and IR Theory. *Review of International Studies* 34(1): 129–153.
- Katzenstein, Peter J. (szerk.) (1996): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Kissinger, Henry (1957): *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–22*. Boston: Houghton Mifflin.
- Koskenniemi, Martti (2004): *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870–1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koskenniemi, Martti (1990): The Politics of International Law. *European Journal of International Law* 1(2): 4–32.
- Krasner, Steven (1982): Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables. *International Organization* 36(2): 497–510.
- Laffey, Mark és Jutta Weldes (2005): Policing and Global Governance. In *Power in Global Governance*. Michael Barnett és Raymond Duvall (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press, 59–79.
- Lipschutz, Ronnie (2005): Global Civil Society and Global Governmentality: Or, the Search for Politics and the State amidst the Capillaries of Social Power. In *Power in Global Governance*. Michael Barnett és Raymond Duvall (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press, 229–248.
- Meyer, John W. és Ronald Jepperson (2000): 'Actors' of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency. *Sociological Theory* 18(1): 100–120.
- Morgenthau, Hans J. (1940): Positivism, Functionalism, and International Law. *American Journal of International Law* 34(2): 260–284.
- Morgenthau, Hans J. (1967): *Politics among Nations*. New York: Knopf.

- Muppidi, Himadeep (2005): Colonial and Postcolonial Global Governance. In *Power in Global Governance*. Michael Barnett és Raymond Duvall (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press, 273–293.
- Muse, Kenneth R. (1991): Edmund Husserl's Impact on Max Weber. In *Max Weber, Vol. II: Critical Assessments*. Peter Hamilton (szerk.). London: Routledge, 254–263.
- Onuf, Nicholas G. (1989): *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Owen, David (1997): *Maturity and Modernity: Nietzsche, Weber, Foucault and the Ambivalence of Reason*. London: Routledge.
- Park, Susan (2006): Theorizing Norm Diffusion within International Organizations. *International Politics*. 43(3): 342–361.
- Prozorov, Sergei (2006): *Understanding Conflict between Russia and the EU: The Limits of Integration*. Basingstoke: Palgrave.
- Reus-Smit, Christian (szerk.) (2004): *The Politics of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rieker, Pernille (2006): *Europeanization of National Security Identity: The EU and the Changing Security Identities of the Nordic States*. London: Routledge.
- Ringer, Fritz (1997): *Max Weber's Methodology: The Unification of the Cultural and Social Sciences*. Cambridge: Harvard University Press.
- Risse, Thomas (2000): „Let's Argue!” Communicative Action in World Politics. *International Organization*. 54(1): 1–39.
- Risse, Thomas, Stephen C. Ropp és Kathryn Sikkink (szerk.) (1999): *Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Niklas (1999): *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruggie, John G. (1983): Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neo-Realist Synthesis. *World Politics* 35(2): 261–285.
- Ruggie, John G. (1998): *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge.
- Schmidt, Brian C. (1998): *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*. Albany: State University of New York Press.
- Sending, Ole Jacob és Iver B. Neumann (2006): The Power of Civil Society: Governmentality Analysis Trumps the Literature on Global Governance. *International Studies Quarterly* 50(3): 651–672.
- Sterling-Folker, Jennifer (2000): Competing Paradigms of a Feather? Constructivism and Neoliberal Institutionalism Compared. *International Studies Quarterly* 44(2): 97–119.
- Thomas, George M., John W. Meyer, Francisco O. Ramirez és John Boli (szerk.) (1987): *Institutional Structure: Constituting the State, Society, and the Individual*. Newbury Park: Sage.
- Weber, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*. Budapest: Gondolat.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (1998): A társadalomtudományos és társadalompolitikai megismerés „objektivitása” In uő *Tanulmányok*. Budapest: Osiris. 7–69.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Michael C. (2004): Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics. *International Organization* 58(3): 633–665.
- Zürn, Michael és Jeffrey Checkel (2005): Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State. *International Organization* 59(4): 1045–1079.

Iver B. Neumann

Politikatudós, antropológus, az orosz tanulmányok professzora, Oslói Egyetem (Oslo); a Norvég Külügyi Intézet kutatóprofesszora (Oslo)

Ole Jacob Sending

Tudományos főmunkatárs, Norvég Külügyi Intézet (Oslo)

TUDOMÁNY ÉS INTÉZMÉNYEI

Schwendtner Tibor

Ki találta fel a humboldti egyetemet? Vita az úgynevezett „Humboldt-mítosz”-ról

Erdélyi Mátyás

A Keleti Kereskedelmi Akadémia és az orientalisták: tudomány, gazdaság és társadalom interakciója

Őze Eszter

Társadalmi Múzeum: a szociális és egészségügyi nevelés intézménye

Szabari Vera

Az 1960-es években intézményesülő magyar szociológia társadalmi és politikai környezete

Szécsényi András

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Rajk László Szakkollégiuma tradíciók, nyugati hatások és a szocialista elitképzés metszetében (1970–1989)

Tarafás Imre

A tulajdonságokkal bíró ember találkozása a tulajdonságok nélküli emberrel. Kulturális transzfer és történelemszemléletek ütközése a századforduló Monarchiájában

Cora Zoltán

A magyarországi szociálpolitika és társadalombiztosítási rendszer vagyonszerzése és anyagi stabilizációja 1945 és 1947 között

A **KORALL** szerkesztő ségének elérhető ségei

www.korall.org

terjesztes@korall.org és korall@korall.org

1113 Budapest, Valkói u. 9.

Elő fizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztő ségnél, és valamennyi idei számlát postázzuk Önnek. Az éves elő fizetés ára 4500, egy szám ára 1250 Ft.

Soron következő 2020. évi tematikus számaink

81. Vagyon – vagyonosodás

82. Tisztalkodás, egészség(ügy), fürdő kultúra